

Kądziała, Łukasz

"Wielka Rewolucja Francuska a Polska. Zarys stosunków dyplomatycznych polsko-francuskich w okresie Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowego (problemy wybrane)", Henryk Kocój, Warszawa 1987 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 81/3-4, 722-723

1990

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

kiem Augustá III (s. 41). Nowsza literatura poważnie wątpi, czy przyczyną śmierci prymasa M. Poniatowskiego było samobójstwo (s. 47). W skład Rady Nieustającej wchodził Departament, a nie Deputacja Policji (s. 77). Poseł wołyński na Sejm Czteroletni nazywał się Ignacy Krzucki, a nie Skrzucki (s. 107). Szczęsny Potocki najpierw utracił generalstwo artylerii koronnej, a dopiero później wyjechał do Petersburga, a nie na odwrót. Po wkroczeniu wojsk pruskich, a przed wyjazdem do Hamburga był w Petersburgu, nie wyjechał więc z Rzeczypospolitej do Niemiec (s. 30). Kazimierz Nestor Sapieha był marszałkiem konfederacji litewskiej, a nie marszałkiem Sejmu Czteroletniego (s. 47).

W wydawaniu źródeł dyplomatycznych historiografia polska ma zaległości jeszcze z poprzedniego stulecia. H. Kocój jest jednym z nielicznych, który podejmuje starania o ich udostępnienie drukiem. Fakt ten budzi prawdziwą radość, którą niestety niejednokrotnie przyćmiewają usterki ukazujących się edycji.

Ł.K.

Henryk Kocój, *Wielka Rewolucja Francuska a Polska. Zarys stosunków dyplomatycznych polsko-francuskich w okresie Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowskiego (problemy wybrane)*, Warszawa 1987, Instytut Wydawniczy PAX, s. 296, ilustr.

Nawet podwójne zastrzeżenie w tytule („zarys” i „problemy wybrane”) nie ratuje tej książki, która w istocie zbiera trzy rozprawy, w których autor starał się połączyć dzieje dyplomacji ze studium opinii publicznej i świadomości zbiorowej, oraz dwa teksty źródłowe drukiem opublikowane po raz pierwszy. Otwierający pracę rozdział: „Francuska opinia publiczna wobec pierwszego okresu Sejmu Wielkiego”, zamiast oczekiwanego przez czytelnika studium opinii publicznej wykonanego przede wszystkim na źródłach francuskich, przynosi zbiór wiadomości wiążących się ze stosunkami polsko-francuskimi w latach 1788—90, opartych w głównej mierze na źródłach polskich i różnojęzycznej literaturze przedmiotu. Być może właściwsze byłoby zatytułowanie tej części książki: Na drodze do wznowienia polsko-francuskich stosunków dyplomatycznych w latach 1788—90, lub podobnie. Rozdział drugi poświęcony został warszawskiej działalności M.-L. Descorchesa w latach 1791—92, którą autor zajął się po raz pierwszy w 1961 r. („Zeszyty Naukowe UJ”, 1961, nr 35, Prace Historyczne, z. 5, s. 101—135). W ostatnim rozdziale autor omawia polskie rachuby na pomoc Francji podczas powstania kościuszkowskiego i ich fiasko, idąc śladem obfitej literatury przedmiotu. Pierwszy z aneksów źródłowych zawiera polskie tłumaczenie uogólniającej relacji Descorchesa z działalności w Polsce w 1791 r., która dobrze uzupełnia monograficzną część książki. Wątpliwości natomiast budzi powstrzymanie się wydawcy od wszelkich objaśnień, które w popularnonaukowej edycji tekstu źródłowego są konieczne. Aneks drugi mieści — jak pisze wydawca — „Mało znany rękopis o rewolucji francuskiej i stosunku do niej mocarstw europejskich”, który luźniej wiąże się z treścią książki. Jest to dokument ciekawy, choć — jak to zwykle bywa — najwięcej mówi o autorze, którego wydawca nie ustalił. Nie podjął też próby choćby przybliżonej datacji tekstu, ani objaśnienia występujących w nim osób, nazw i pojęć. Mimo to aneksy źródłowe stanowią jedną z najcenniejszych części pracy.

Niejasna jest koncepcja książki. Jak na pracę analityczną zajmuje się ona zbyt wielką liczbą zagadnień, aby można było wnikliwie je omówić; jak na syntezę

zbyt często przywołuje źródła dla ustaleń szczegółowych o nikłej randze. Wątpliwości budzi niejednokrotnie sposób pracy autora ze źródłami, które bywają niekiedy przywoływane dla dowiedzenia tez, które literatura przedmiotu przyjęła już blisko sto lat temu, o czym w książce się nie wzmiankuje. Często też autor dokumentuje swe sądy źródłami pośrednimi, podczas gdy łatwo dostępne są źródła bezpośrednie. Również piśmiennictwo historyczne wykorzystane zostało wadliwie. Uwagę zwłaszcza zwraca częste przywoływanie prac ogólniejszych, które dla omawianych zagadnień szczegółowych nie mają większej wartości dowodowej jako oparte na cudzych badaniach. W sumie przypisy bibliograficzne sprawiają wrażenie raczej obszernego zestawienia literatury, w którym autorowi zależało na zacytowaniu możliwie wielu różnorodnych publikacji, niż zdyscyplinowanej dokumentacji stawianych tez. Także obszerne przypisy, cytujące archiwalia, nader często nie są podporządkowane tokowi wykładu, lecz stanowią rodzaj antologii wypisów źródłowych na temat stosunków polsko-francuskich i wybranych aspektów polityki obu tych państw. Główną winę za taki stan rzeczy ponosi brak dyscypliny myślenia dezorganizujący wykład oraz zlekceważenie normalnej procedury: od źródła do sądu szczegółowego i od niego dopiero do uogólnienia. Jeśli dodać do tego wielość, brak precyzji sformułowań i niedostateczną selekcję informacji ważnych i nieważnych, to łatwo zrozumieć, dlaczego czytelnik odnosi wrażenie chaosu i daleki jest od zrozumienia tez i intencji autora. Nic też dziwnego, że omówiona książka w nikłym stopniu stanowi naukowe *novum*. Właściwie tylko rozdział o Descorchiesie mógłby pretendować do tego miana, gdyby nie fakt, że był już poprzednio drukowany w innej wersji.

Opublikowane już, szczegółowe recenzje omawianej książki (m.in. D. Nawrot, „Przegląd Humanistyczny”, 1988, nr 11/12, s. 190—194 oraz Z. Janeczek, „Nowe Książki”, 1988, nr 2, s. 7—8) przynoszą wiele merytorycznych uwag i zarzutów, których nie warto tu mnożyć. Najistotniejsze jest bowiem, że część monograficzna omawianej publikacji stanowi przedruk książki tegoż autora, wydanej pod tytułem „Francja a upadek Polski” w 1976 r. Szczegółowe porównanie obu pozycji przekonuje, że tekst pracy powiększono zaledwie o trzy niewielkie akapity. Pozostałe zmiany mają charakter redakcji stylistycznej. Znacznie zwiększono za to liczbę i zawartość przypisów, które wzbogacają wprawdzie dokumentację, lecz nie wnoszą nowych tez. W rezultacie więc widać, iż omawiana książka powinna się była ukazać jako wyd. 2 „Francji a upadku Polski”, co najwyżej uzupełnione uwagą, iż reedycję wzbogacono aneksami źródłowymi. Sposób, w jaki ją opublikowano, tworzy fikcję, że literatura na temat stosunków polsko-francuskich w końcu XVIII wieku powiększyła się o nową książkę, co nie jest prawdą. Postępowanie takie trzeba uznać za nieetyczne.

Mimo dużego wkładu pracy i uruchomienia ogromnego instrumentarium źródłowego (prócz źródeł polskich, także relacje dyplomatów obcych z Warszawy, zaczerpnięte z czterech archiwów zagranicznych) w wypadku tej pracy można mówić o trudzie w znacznym stopniu zmarnowanym. Należałoby postulować, aby w oparciu o zgromadzone materiały autor podjął szczegółowe i bardziej dogłębne studia nad historią Polski lat 1788—94. W pracach syntetycznych zaś — jak się wydaje — od obszernych i szczegółowych przypisów źródłowych ważniejsza jest przejrzysta konstrukcja, odpowiednia selekcja materiału i klarowność wykładu.

Ł.K.